

דינה בבית שכם ותגובת שמעון ולוי -

פרשה ולקחה

יציאתו של יעקב מבית לבן לארץ ישראל, רצופה התרחשויות דרמטיות ומרגשות: בריחתו מלבן, המאבק עם המלאך, המפגש עם עשו וחטיפת דינה. אולם בעוד שלושת האירועים הראשונים משתלבים ברצף אירועי תולדות יעקב וחזרתו לבית אביו, נשאר הרביעי יוצא דופן, כאירוע שאיננו שייך לרצף ההתרחשויות. יתר על כן, אירוע זה מעורר תמיהות מוסריות אודות התנהגות האישים הנוטלים בו חלק. הסיפור פותח בתיאור אינפורמטיבי תמים: "ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בכנות הארץ" (בראשית ל"ד,א). לכאורה, יציאה תמימה של נערה סקרנית, כפי שמבאר ר' יצחק אברבנאל: "ר"ל לראות בבנות העיר, במלבושיהן ותכשיטיהן, יען לא היה בבית יעקב שום נערה בלתי, והיא רצתה ללמוד מנערות העיר". אולם לא כן דעתם של חז"ל שאינם רואים ביציאה של דינה מעשה תמים: "ותצא דינה בת לאה" - זה שאמר הכתוב "כל כבודה בת מלך פנימה" (תהלים מ"ה,יד). אמר ר' יוסי, כשהאשה מצנעת את עצמה בתוך הבית, ראויה להנשא לכהן גדול...¹ "וכן ותצא דינה בת לאה" - "ולא בת יעקב היא, תלאה הכתוב באמה. מה לאה יצאנית, אף זו יצאנית. ומנין? דכתיב "ותצא לאה לקראתו" (בראשית ל',טז)² טעם אחר המובא במדרש לחטיפתה של דינה, תולה את האשמה ביעקב: "כיון שבאו המלאכים ואמרו לו "באנו אל אחיך אל עשו" (בראשית ל"ב,ז) - נטל יעקב דינה ונתנה בתיבה, שלא יראה אותה עשו ויטול אותה לאשה. אמר לו הקב"ה חסכת אותה ממנו, חייך, לאדם ערל היא מתקנת... אילו היתה נישאת לעשו, שמא היתה מגיירת אותו"³. שתי הדעות המובאות במדרש תולדות את האשמה לחטיפת דינה במשפחת יעקב. המדרש הראשון בדינה, והשני - ביעקב. יושם לב לכך, שדינה מואשמת בחוסר זהירות, בעוד שיעקב מואשם בעודף זהירות. דינה מואשמת ביציאה החוצה, בעוד שיעקב מואשם בהתכנסות פנימה. אלו ואלו מטעימים את הערכים של בית יעקב, שדינה זלזלה בהם ביציאתה החוצה, ויעקב שמרם בתוך המשפחה וסרב להוציאם החוצה.

- 1 מדרש תנחומא, מהדורת אשכול, וישלח ו'. על אחריותה של דינה למעשה האונס, ראו יעל שמש, "ספורי אונס והבניה מיגדרית, היחס לדינה, לפילגש בגבעה ותמר במקרא, במדרש ובפרשנות המסרתית", עיוני מקרא ופרשנות, כרך ז', ספר היובל למנחם כהן, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ה, עמ' 315-319. וראו עוד, ח' מאק, "מי אשם באונס דינה?, עיון במדרש בראשית רבה פרשה פ', דפים למחקר בספרות 13 (2000-2001), עמ' 183-206.
- 2 שם ז'. וראו עוד מ' צפור, "פרשת אונס דינה - עיון נוסף", דף שבועי לפרשת וישלח, 526 (תשס"ד), הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר אילן.
- 3 מדרש תנחומא הקדום, מהדורת בובר, וישלח י"ט.

רבנו בחיי על התורה מעמיד על שלוש סיבות לענשו של יעקב:
 "ותצא דינה בת לאה" – נענש יעקב בענין דינה מכמה טעמים: האחד –
 ממה שאמר ללבן: "וענתה בי צדקתי ביום מחר" (ל, לג). והשני – על שמנע
 דינה מעשו אחיו כי שמא תחזירנו למוטב. והשלישי – על שנטל שררה
 לעצמו, והוא שאמרו (בראשית רבה עג, ו) א"ל הקב"ה: "אל תתהלל ביום
 מחר" (משלי כז, א). אתה אמרת: "וענתה בי צדקתי וגו'", מחר בתך יוצאת
 ומתענה".

תגובת יעקב

תגובתו של יעקב בשמעו את הדברים היתה "והחריש יעקב עד בואם". כיון שבניו
 היו בשדה, ויעקב לא רצה או לא יכול היה להתמודד לבדו עם הנושא הכאוב, לפיכך
 חיכה לבואם של בניו. לדברי רש"ר הירש, שתיקתו של יעקב מגלה את המצב. שהרי
 לו אפשר היה לעשות דבר בדרכי היושר והצדק ובדברי תוכחה, יעקב לא היה שותק.
 שתיקתו מוכיחה שיעקב הבין שהתגובה היחידה היא דרך הכוח, לפיכך חיכה לבניו.

חטאו של שכם

הכתוב מעיד על שכם: "וישכב אותה ויענה". המדרש ובעקבותיו רש"י, מחלקים:
 "וישכב אותה" – כדרכה, "ויענה" – שלא כדרכה.⁴ וכן "ויענה" – מביאות אחרות.⁵ רש"י
 שם: "שהיתה מתאוה לו ולא בא עליה בעונתה בימים שעמדה אצלו". הרמב"ן מטעים
 שכל ביאה באונס תיקרא עינוי, ואילו הנצי"ב מבאר⁶, שדינה חששה שכיון שנבעלה
 לערל, שוב לא תמצא בעל ההגון לה. הכתוב מעיד על מעשהו, באמרו "וכן לא יעשה".
 רש"י מציין: "וכן לא יעשה לענות את הבתולות, שהאומות גדרו עצמן מן העריות".
 אולם הרמב"ן טוען עליו שהכנענים היו שטופים בעריות, כפי שהכתוב מעיד בוויקרא
 י"ח, כז. אולם הרמב"ן מוסיף, שגם אם הכנענים היו שטופי זימה, אין זה אומר
 שלא היה הדבר אסור עליהם לפי נימוסיהם.⁷ רש"ר הירש מעמיד על נימה המזכירה
 את האנטישמיות הקלאסית: "כי כן לא יעשה במקום אחר. כזאת לא היו מעיזים
 נגד אזרחית מקומית בעלת מעמד וזכויות. הדבר נעשה רק מפני שהיא בת יעקב".

4 מדרש בראשית רבה פ'ה.

5 יומא ע"ז ע"ב. מישאל מיסורי כספי, מעמיד על הבטוי "וישכב אותה", שעניינו שלא לרצונה,
 בניגוד לדברי אשת פוטיפר "שכבה עמי", היינו ברצונה (מעשה דינה – מקרא, קורא ומדרש, בית
 מקרא כח (תשמ"ג), עמ' 242–243.

6 בפירושו העמק דבר על אתר.

7 ראו י' פליישמן, היבטים חברתיים ומשפטיים בפרשת שכם ודינה (בראשית ל"ד), שנתון לחקר
 המקרא והמזרח הקדום, יג (תשס"ב), עמ' 141–155.

המשא והמתן

יושם לב לסדר הפסוקים: פסוק ו – חמור בא לדבר עם יעקב. פסוק ז – בני יעקב באו מן השדה כשמעם. פסוק ח – חמור מדבר עם הבנים. ביאת בני יעקב מן השדה כתובה בין דבריו של חמור אל יעקב לבין דבריו אל בניו. "ללמדנו", אומר הנצי"ב, "שבא חמור ליעקב תחלה קודם שבאו הבנים, וכשבאו – מצאו אותו מדבר לשון רכה". לדעת רש"ר הירש: "חמור איננו פונה אל האב אלא אל האחים. חמור הרגיש שהצעתו לא תתקבל על לב יעקב. הוא לא יקבל שלומים על כבוד בתו. אף הוא ירא שמא יעקב יעמוד על סוף דעתו ויבין, כי הרווח המדומה של קשרים עם בעל האחוזת רב ההשפעה, אינו אלא אחיזת עינים. לפיכך הוא פונה אל הבנים הצעירים, מתוך הנחה שאצלם יזכה להבנה". הרב הירש מעמיד עוד על השקר והכזב שבהתנהגותו של חמור אבי שכם. שכן, "חמור מנהל משא ומתן עם המשפחה בעוד דינה אסורה בביתו. כלומר, כל המו"מ שהוא מנהל איננו אלא נסיון להוציא במרמה הסכמה למעשה האלימות שעשה". בדברים אלו, הפרשן כבר מכין את הקורא לחוש הזדהות עם מעשה הנקם של שמעון ולוי.

פרט לעובדה שחמור בא לנהל משא ומתן עם משפחת יעקב בעוד דינה שבויה בביתו, ניתן ללמוד מדבריו על הערמומיות וחוסר הכנות שבהצעתו. רש"י מצביע על ההשוואה שבין דברי חמור אל משפחת יעקב לבין דבריו לבני עירו. כשדיבר עם בני יעקב: "אתה מוצא... שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם, ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם... וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם, הפכו הדברים: "את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם", כדי לרצותם שיאותו להימול".

אף נחמה ליבוביץ⁸ מעמידה על חוסר הכנות שבדבריהם, בהציגה את סדר האמירות. בדברי חמור אל בני יעקב הוא מקדים את הנושא המשפחתי לכלכלי, בעוד שבדברי השכנוע לאנשי עירם, מקדימים חמור ושכם את האינטרס הכלכלי לפני המשפחתי. יושם לב לתופעה מעניינת בכתובים. בפסוקים ח-י מנסה חמור לשכנע את משפחת יעקב בנימוקים של אינטרסים כלכליים ונישואי תערובת. אולם שכם, שהיה כפי הנראה קצר רוח, איננו ממתין לתשובת המשפחה, ומעלה נימוק שנראה לו משכנע יותר – מתנת כסף. תשובת בני יעקב לשתי ההצעות בפסוקים יג-יז, מתחלקת לשני חלקים. בפסוק יג מעיד הכתוב שענו במרמה, תוך מתן נימוק והצדקה לכך: "אשר טמא את דינה אחותם". רק מפסוק יד ואילך מוסר לנו הכתוב את דברי תשובתם, שאינם יכולים למסור את בתם לאיש אשר לו ערלה. ההקדמה שבפסוק יג, המצהירה על כך שבני יעקב ענו במרמה וההצדקה לכך, היא עדותו של הכתוב, ונועדה לרכך בעיני הקורא ואולי אף להצדיק את הסתירה שבין הצעתם

8 עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 266.

להימול לבין הריגת כל אנשי שכם. יתר על כן, אולי אפשר למצוא בדברי הקדמה אלו של הכתוב, הסכמה או לפחות הצדקה מסוימת למעשה ההריגה.

דברי חמור ושכם אל אנשי עירם

כיצד הצליחו חמור ושכם בנו לשכנע את אנשי עירם להימול, וכי דברי הפתוי בדבר קשרי מסחר וקשרי חיתון יש בהם כדי לשכנע לבצע מעשה כמו מילת כל בני העיר? לדעת אברבנאל, באמרם: "האנשים האלה שלמים הם אתנו" (פסוק כ"א), העלימו חמור ושכם מבני עירם את הסבה העיקרית, שהיא חפצו של שכם לשאת את דינה, והעמידו פנים שלעיר תצמח תועלת רבה מקשרי החיתון והמסחר. ואילו רש"ר הירש מסביר שההיגד "יוצאי שער עירו", רומז לכך שהם היו אכרים שהיו עובדים באדמותיו של בעל האחוזה ותלויים בו, וכבר הרגלו להענות ולהכנע לדרישותיו".

תגובת האחים

תגובת האחים במעשה המרמה וההריגה מעוררת תמיהה מוסרית, והמפרשים נתנו לכך את דעתם. הרמב"ן סבור שהרעיון להימול כל זכר מבני שכם נאמר על דעת יעקב ובהסכמת כל האחים. התכנית היתה שגם אם יסכימו בני העיר להימול, ביום השלישי בהיותם כואבים, יבואו האחים ויקחו את בתם מבית שכם. אולם את מעשה ההריגה בצעו רק שמעון ולוי. הסבר זה מבאר גם מדוע יעקב כעס עליהם לאחר המעשה. גם ר' יוסף בכור שור⁹ סבור שיש לחלק בין הסכמת כל האחים לכריתת ברית המילה, לבין ביצוע ההריגה שהיה מעשה של שמעון ולוי בלבד.

אשמת בני העיר

השאלה המוסרית המתעוררת למקרא הפרשה, היא במה אשמים בני העיר שנהרגו בחרב שמעון ולוי. הרמב"ם¹⁰ כותב: "וכיצד מצווים הם על הדינים? חייבים להושיב דיינים ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו (מצוות בני נח) ולהזהיר את העם. ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו – יהרג בסייף". הרמב"ן מוסיף על כך: "ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה. שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו". אולם אין דעתו של הרמב"ן נוחה מהסבר זה "שאם כן, היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם – למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצווה, ובטחו באלוקים והצילם". הרמב"ן סבור שהושבת בתי דין היא מצוות עשה, ולכן אין נהרגין על אי עשייתה.

עוד טוען הרמב"ן, שאנשי שכם וכל שבעת העמים היו עובדי עבודה זרה ומגלי

9 מהדורת י' נבו, מוסד הרב קוק תשנ"ד.

10 הלכות מלכים פרק ט' הלכה יד'.

עריות ועושי תועבות, כפי שהכתוב מעיד עליהם בכמה מקומות בתורה. אולם אין הדבר מסור ליעקב ולבניו לעשות בהם דין. אבל בני יעקב הרגום להיותם רשעים ועבדי המלך וסרים אל משמעתו, והמילה שנימולו היתה רק כדי להחניף לאדוניהם. הפרשן אבן כספ¹¹ מתייחס לפסוק "ויבזו העיר אשר טמאו אחותם" (פסוק כז): "אשר טמאו" – בזה סרה כל תלונה אחרי שנותן התורה העיד כי יד כולם היתה במעל, וכדאי הוא לסמוך עליו... ופירש יחזקאל (ג', יח) "ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו... ודמו מידך אבקש". אף אברבנאל מסכים שאנשי העיר לא מיחו ולכן נתפשו על אותו מעשה. אולם אברבנאל מוסיף הסבר פרקטי, שלו היו הורגים את שכם ואת חמור בלבד, היו אנשי העיר קמים עליהם. ר' זלמן סורוצקין¹² מציג את חטאו של שכם לא רק מצד ההיבט האישי, אלא מנקודת מבט של פשע לאומי: "אין כאן דין של יחיד שחטא לחברו או לשמים וצריך לדון אותו. זה היה עוול בין עם לעם. וכן הדגישו בני יעקב באמרם: "כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב", ר"ל מה ששכב את בת יעקב, אין זה חטא נגד יחיד, אך נגד עם ישראל. וביחסי העמים נבלה כזאת מצד נשיא ארץ אחרת גוררת אחריה מלחמה. וכן עשו בני יעקב – הם עלו למלחמה על שכם, אלא שהשתדלו מקודם להחליש את האויב (על ידי המילה) כנהוג במלחמה".

ר' יעקב מקלנבורג, בספרו הכתב והקבלה, מציע הסבר אחר המצדיק את הריגת בני שכם. לדבריו, יתכן ששמעון ולוי כלל לא הציעו לכל בני העיר להמול. תשובתם "לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה", נועדה כדי להרוג את שכם לבדו. אולם חמור ושכם ראו פחיתות כבוד בכך שרק הם לבדם ימולו, ולכן פיתו את כל תושבי העיר. כאשר נודע לשמעון ולוי שבני העיר נימולו כדי לגזול את ממונם, כאמרם "מקניהם וכל קניינם הלא לנו הם", התירו לעצמם להרגם, מתוך הנחה שבעקבות הגזל תבוא גם הריגה. דברי "הכתב והקבלה", הגם שיש בהם הברקה מעניינת, מעוררים תמיהה. הרי בסמוך לאמירתם של בני יעקב "לא נוכל... לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה", הם מוסיפים "אך כזאת נאות לכם אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר". הבטוי "כל זכר" הוא בטוי כולל, וספק רב אם הוא מכוון לחמור ולשכם בלבד. יתר על כן, בני יעקב מוסיפים: "ונתנו את בנותינו לכם ואת בנותיכם נקח לנו וישכנו אתכם והיינו לעם אחד". מפסוק זה נראה שהצעת בני יעקב להימול, כללה את כל בני העיר. לפיכך עלינו לציין, שלצערנו, לא ירדנו לסוף דעתו של בעל "הכתב והקבלה".

דומה כי תשובה ניצחת ומשכנעת שיש בה גם מרוח ההסטוריה היהודית לדורותיה, ניתן למצוא בפירושו של רש"ר הירש, שלדבריו, "בתשובתם" הכזונה יעשה את אחותנו", הם מגלים את כל נימוקם. האדון לא היה מרשה לעצמו לעשות זאת,

11 בספרו "משנה כסף", מצוטט מתוך נחמה ליבוביץ, עיונים שם, עמ' 269.

12 "אזנים לתורה", ספר בראשית, ירושלים תשי"א, עמ' רנא'.

אלמלא היתה זו נערה יהודיה, זרה ועזובה". לאמור – פרט לרשעות שיש במעשה עצמו, יש כאן גם שפלות המנצלת את העובדה שדינה שייכת למשפחת מהגרים חסרי זכויות והגנה אזרחית, ובכך היא מהווה "טרף קל". תגובתם הנחרצת של בני יעקב, לדעת רש"ר הירש, מוסברת בכך ש"רעיון זה עורר בלבם את ההכרה שיש רגעים שבהם גם משפחת יעקב תאחז בחרב, כדי להגן על כבוד וטוהר. כל עוד יכבד העולם רק את זכותו של זה שהכח עומד לצדו, צריך גם יעקב לאמן את ידיו לחרב". אם ננסה לרדת לסוף דעתו של הרב הירש, נוכל לומר, שלו היה מדובר במקום ובתקופה שאנשים נוהגים כבוד והדר זה בזה, אולי לא היה מקום לזקוף על בני העיר את חטא שכם. אבל כאן מדובר בשעת חירום, שעה שמעמד ישראל וכבודו נרמסים ברגל גאווה, היה צריך לעשות מעשה יוצא דופן ונמרץ כדי להציל את החיים, את הכבוד ואת המעמד.

ר' יצחק עראמה¹³ מרחיב את הדיבור על הצד האידיאולוגי שבאיסור חיתון עם עמי כנען: "והנה מפני שהאנשים האלה בני יעקב אבינו... הם זרע מבורך ומטע ה' להתפאר, והם גדלו מלידה ומבטן על שרשי האמונה האמיתית... וידעו והשכילו כי הבדל יבדילים אלוקים מכל עמי הארצות כתרומת גורן. ומיום אשר כרת ה' את אברהם ברית המילה, לא יבוא בם עוד ערל וטמא. ונוסף עוד מה שנתברר להם את כל הטורח אשר טרח אברהם זקנם כדי שלא יקח יצחק אשה מבנות הכנעני והאמורי. וגם מה שצוה יצחק ורבקה את יעקב אביהם. והא-ל יתעלה גמר עמהם והשלים עמו למלאות אשפתו כולו זרע אמת בי"ב שבטים, אשר לא באת ביניהם רק נקבה אחת, אשר מכל זה ידעו כי ההתחנות בהם הוא דבר נמאס בעיני האלוקים מאד. כל שכן שיעשה בבשר קודש הקדשים אשר כזה את דבר הנבלה הזאת. והנה במקום שיש חילול השם ותועבת נפשו, לא ראו לחלק כבוד לחוקי דתי המדינות ונימוסיות..."

עמדותיהם המנוגדות של יעקב ובניו

בשיחה שבפסוקים "ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי, ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו" (פסוקים ל-לא), נראה כי מעבר לדברים הנאמרים מסתתרת חשיבה ונקיטת עמדה. יעקב איננו מתייחס בדבריו לבעיה המוסרית שבהריגת אנשי שכם, אלא מביע את חששו לשלום המשפחה ולבטחונה. מבין השיטין עולות עמדותיהם המנוגדות של יעקב ושל בניו. יעקב חושב שבמקרה זה יש לספוג את העלבון הצורב ולהבליג, שכן תגובה חריפה תגרור מעשי נקם. ואילו שמעון ולוי סבורים להיפך. אם יבליגו, יחשפו את משפחתם לסחיטות ולניצול נוספים, בעוד שבמעשיהם הם מחזירים למשפחה את כבודה ואף את כוח ההרתעה.

13 בספרו "עקידת יצחק", בראשית, וישלח, שער שבעה ועשרים.

בפרק ל"ה פסוק י נאמר שהיתה חיתת אלוקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב. נראה שהכתוב מעיד שהדין עם יעקב, שאלמלי "חיתת אלוקים" שנפלה על ערי הסביבה, היו נאספים לנקום במשפחת יעקב, ומעשה שמעון ולוי לא היה גורם מרתיע.

אחרית דבר

כלומדי תורה עלינו לשאול, מה ראתה התורה לספר לנו באריכות סיפור זה, שאינו מוסיף כבוד למשפחת יעקב, לא ביציאתה הבלתי זהירה של דינה, ולא בתגובתם של אחיה. אין זאת אלא שהתורה רצתה ללמדנו לקח ומוסר. נושא העולה ומתעורר במרכזה של הפרשה, הוא ההתבוללות. במקומות רבים בתורה אנו מזהרים מפני התערבות ביושבי הארץ. אם התורה מוצאת לנחוץ להזהירנו על כך פעמים רבות, אין זאת אלא שהפיתוי לכך גדול. וכגודל הפיתוי כן גודל הסכנה. (ראה לדוגמא ספר שופטים פרקים א-ב). יושם לב לכך, שראשי שכם מציעים למשפחת יעקב עיסקת התבוללות ששכרה בצדה. הם אמורים להפוך ממעמד של גרים חסרי זכויות, לאזרחי הארץ¹⁴. על גודל הפיתוי שבהצעה זו ניתן ללמוד מפרשת קניין מערת המכפלה על ידי אברהם, אשר לא הסתפק בקבר לאשתו בבית הקברות העירוני, אלא עמד על בקשתו לרכוש חלקת אדמה, כיוון שבכך ייהפך לאזרח בעל רכוש קרקעי ובעל זכויות. אולם בני יעקב המקבלים לכאורה, את ההצעה, מכשילים אותה באמצעות תנאי המילה.

נושא אחר העולה מתוך הפרשה, הוא מוסר המלחמה היהודי, לפיו יהודי עלול לעמוד בפני מצב בו הוא נדרש להכריע בין חילול ה' שיש במעשה של הרג, לבין ההכרח לבצעו. התלבטותו של יעקב בסיטואציה דומה, מוכרת לנו מפגישתו עם עשו, בה נאמר "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (בראשית ל"ב, ח). רש"י שם מפרש: "ויירא שמא יהרג, ויצר לו – אם יהרוג הוא את אחרים"¹⁵. רש"י ביטא בכך בתמציתיות את מוסר המלחמה היהודי. אף במקומנו, אנו מוצאים את יעקב טוען בתחושת יאוש: "עכרתם אותי להבאישני כיושב הארץ בכנעני ובפרזי" (פסוק ל). לדעת רש"י הירש: "טענתו של יעקב "עכרתם אותי", היתה זעקה נגד חילול ה' שנעשה. כי לו היו הורגים את שכם ואת חמור, היה הדבר על פי דין. אבל הם לא חסו על אנשים חסרי מגן המסורים בידם, ופקדו על אנשי העיר את עון אדונם". יעקב הגם שאולי מבין את מניעיהם של בניו, אין הוא יכול להתעלם מחילול ה' שיש בדבר. בתגובתו, נראה שהוא מכריע לצד המוסרי ולחילול ה' שיש במעשה הרצח. "המעשה מוצדק", טוען רש"י הירש, "אבל בדרכים ובממדי הפעולה יש לתת דופי. הנימוק שהניע את שמעון ולוי היה מוצדק. הרוח שפיעמה בהם היתה הכרחית. ערב מותו יעקב מקלל

14 ראו מ' בן ישר, מעשה דינה בשכם, דף שבועי, פרשת וישלח, 526 (תשס"ד).

15 על פי בראשית רבה ע"ו, ב.

את הדרך ואת עברתם כי קשתה". לאמור – גם אם יעקב מבין (כפי שהסביר הרש"ר הירש) שיש שעות שחייבים לעשות מעשה יוצא דופן להצלת ישראל, כבודו ומעמדו, עצם הניצול של הריגת בני העיר "ביום השלישי בהיותם כואבים", יש בו כדי להטיל דופי ברמתה המוסרית של משפחת יעקב, ועל כך יעקב מיצר. צער זה, מסתבר, ליווה אותו עד יום מותו, וגם אז לא שכח את הפגיעה במעמדו כאיש רוח אלוקי ובעל מוסר, והוא מזכיר זאת לשמעון ולוי בברכתו את בניו¹⁶.

בשולי הדברים

הגמרא¹⁷ דורשת את הפסוק "וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו" (מלכים א', י"ב, א): "תנא משום ר' יוסי: מקום מזומן לפורענות. בשכם עינו את דינה, בשכם מכרו אחיו את יוסף, בשכם נחלקה מלכות בית דוד" (וכן רש"י בפירושו לבראשית ל"ז, יד "ויבא שכמה").

על שכם כמקום המועד לפורענות, תעיד מציאות זמננו. יעיד על כך כותב שורות אלו שהשתתף בכיבוש שכם במלחמת ששת הימים (אייר תשכ"ז). יעיד על כך רס"ן אביהוא יעקב הי"ד, שנפל כאשר פרץ בראש חייליו לקיני מחבלים בשכם (אייר תשס"ב), ואשר לזכרו מוקדש מאמר זה.

16 אולם ראו ג' ארליך, שמעון ולוי מופת לדורות, מקור ראשון, חוברת שבת, פרשת וארא, טבת תשס"ח, עמ' 23, המביא מדרשים בשבח מעשה שמעון ולוי, ואף מסביר את ברכת יעקב ברוח זו.

17 סנהדרין קב' ע"א.